

KONFORMİST “SÖMÜRGE AYDINLARI” YA DA “YERLİ KOLONİYAL KÂHYALAR”

CONFORMIST “COLONIAL INTELLECTUALS” OR “NATIVE COLONIAL STEWARDS”

Öz

Sömürgecilik olgusu, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişim ve dönüşüme uğrasa da yüzyıllar boyunca mazlum halkların ve ülkelerinin zenginliklerinin talan edilmesidir. Sömürgeciler güç kullanmak yoluyla ele geçirdikleri ülkeleri farklı yöntemlerle sömürmüşler, insanları köleleştirip katletmişler, kimliklerine ve kültürlerine yabancılaştırmışlardır. Sömürgeciler bununla da kalmamış, çekip gittiklerinde de arkalarında sömürü düzeninin devamını güvence altına alacak kolonyal kâhyalar ya da sömürge aydınları bırakmışlardır. Seçkinler kendi çıkarlarını sömürgecilerin çıkarları ile özdeşleştirmiş, sömürgecilere ve onların değerlerine öykünmüşlerdir. Ancak bu öykünme ve kullanılma rızası onların hiçbir zaman efendileri ile aynı seviyede değerlendirilmesi sonucunu getirmemektedir. Türkiye, tarihinde hiç sömürge olmamış, yirminci yüzyılın başında gerçekleştirdiği Kurtuluş Savaşı ile mazlum milletlere örnek olmuştur. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı ertesinde Batı ile bütünleşme süreciyle sömürge aydını tiplmesine uyan bir politikacı, aydın, akademisyen ve bürokrat tipi ile karşılaşmıştır. Bu seçkinler kendilerinin ve ülkenin çıkarlarının her halde ve şartta Batı penceresinden görülmesi görüşündedir. Türkiye toplumu içinde uzlaşmaz gibi görülen çelişiklere ve gerginliklere yol açan “milliyetçi-ulusalci-küreselci” ikilemi eski sömürgecilerin “sömürge aydını-milliyetçi-ulusalci” çatışmasını andırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Post-kolonyalizm, Oryantalizm, Milliyetçilik, Konformizm, Sömürge Aydınları.

Although the phenomenon of colonialism has changed its form since the second half of the 20th century, it involves the plundering of the wealth of oppressed peoples and their nations. The colonialists brutally subjugated and massacred the inhabitants of the nations they seized through conquest, robbing them of their identities and cultural practices. The colonisers did not end there; they left behind colonial stewards or colonial intellectuals who made sure the colonial system persisted after they had fled. The elites identified their interests with those of the colonialists and emulated the colonialists and their values. This emulation and permission to be used, however, has never resulted in them being regarded on the same level as their masters. Türkiye has never been a colony and, with its War of Independence at the beginning of the 20th century became an example for persecuted nations. However, throughout the post-World War II process of integration with the West, it confronted a type of politician, intellectual, academic, and bureaucrat that fit the archetype of the colonial intellectual. These elites were, and are still, of the conviction that in all cases and under all circumstances, their interests, and the interests of the country should be viewed through a Western lens. The "nationalist-globalist" dichotomy, which leads to seemingly irreconcilable contradictions and tensions within Turkish society, is reminiscent of the former colonies' "colonial intellectual-nationalist" conflict.

Keywords: Post-colonialism, Orientalism, Nationalism, Colonial Intellectuals.

Osman Can ÜNVER*

* Prof. Dr.

İstanbul İstinye Üniversitesi
İktisadi, İdari ve Sosyal
Bilimler Fakültesi

E-posta/E-mail:

osman.unver@istinye.edu.tr

Orcid: 0000-0002-1425-5739

DOI: 10.59886/tsbder.1365944

Başvuru/Submitted: 25.09.2023

Kabul/Accepted : 28.09.2023

Giriş

On beşinci yüzyıldan itibaren yirminci yüzyıla kadar Asya, Afrika, Okyanusya ve Amerika kıtalarında sömürgeler elde eden Avrupa devletleri güney yarım kürede yaşayan halkların üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu izler, hayatın hemen her alanında bugüne kadar değişerek gelen ve bu toplumların kaderlerini belirleyen kültürel, ekonomik ve siyasal etkenlerden ibarettir. Güçlü sömürgeciler zor kullanarak ele geçirdikleri coğrafyaların sadece yer üstü ve yer altı kaynaklarını talan etmemişler, aynı zamanda insanların köleleştirilmiş, katletmiş ve doğal gelişmelerini yüzyıllar boyu sürecek şekilde engellemişlerdir. Günümüzde bazı Afrika ülkelerinde baş gösteren siyasal çalkantılar o ülke halklarının tarihten kalan ezilmişliklerinin sonucu olarak değerlendirilmelidir. 1960'lerden itibaren *bağımsızlıklarını* kazanan bu ülkelerin post-kolonyal dönemde de önceki sömürgecilere daha çetin bağlarla bağlandıkları ve kendi özgür iradeleri ile kaderlerini belirleme hakkına sahip olamadıkları görülmüştür. Yine Güney Amerika halklarının geçen yüz yıl zarfında darbeler, ayaklanmalar ve kanlı iç çatışmalarla dış müdahalelere maruz kaldığı sömürgecilik ve emperyalizm tarihinin kayıtlarına düşmüştür. Asya kıtasının güneyindeki gelişmeler daha farklı değildir. *Hristiyan beyaz* Avrupalı, insanlık tarihinin en trajik sayfalarının aslı yazarıdır. Afrika kökenli İngiliz yazar Kehinde Andrews Avrupa'nın kölelik tarihinin asıl mimarının Avrupa aydınlanması olduğunu iddia etmekle kalmayıp bunu güçlü verilerle kanıtlamaktadır (Andrews, 2022:3). Andrews sömürgecilerin bilgiyi de kolonize ettiklerini ve sömürdükleri halkların kimliklerini geliştirmelerine izin vermediklerini belirtmektedir (Andrews, 2022: 11-18). Atlantik ötesine köle ticareti, bu ticareti yapanlarla köleleri insanlık dışı koşullarda çalıştıranların edindikleri sermaye birikimi Avrupa ve Amerika'nın asıl zenginlik kaynağı olmuştur (Andrews, 2022). Buna karşılık zengin doğal kaynaklarına rağmen Afrika ülkelerinin halkları günümüzde sömürge dönemi bitmiş görünmekle birlikte yoksulluk ve siyasal istikrarsızlıklarla mücadele etmeye devam etmektedirler.

Sömürgeciler sözde terk ettikleri sömürgelerden görünürde ayrılıp giderken arkalarında kendileriyle kültürel kimliklerini özdeşleştiren sömürge aydınlarını veya kolonyal kâhyaları bırakmışlar, böylece onlarla iş birliğini sürdürmek suretiyle sömürülerinin devamını güvence altına almışlardır. Çünkü sömürgeciler sömürdükleri ülkelerin sadece ekonomik zenginliklerini ele geçirmekle yetinmezler; sömürülen halkların kimlik ve *muhayyilelerini* de işgal ederler. Bu sömürge aydınları kendilerine verilen işlevi yerine getirmekte gönüllüdürler; kendi halklarının ve vatanlarının çıkarına değil, kendi çıkarlarına hizmet ederken ülkelerinin zenginliklerini talan edenlerin emrinde olmayı yeğlemektedirler. Özellikle eski sömürgelerin bir türlü barış ve huzura kavuşmamasının nedenleri arasında işte bu işbirlikçilerin varlığı bulunmaktadır. Sömürge aydını kendini eski/yeni sömürgecilerle olan ilişkilerinde konformizme kaptırılmış ve ister istemez kolonyalizmin/emperyalizmin aracı haline gelmiştir. Onun için milli/ulusal çıkar ve milli/ulusal duruş tamamen yabancı kavramlardır. Böylece kendi ulusuna da yabancılaşmıştır. Buna karşılık sömürgecilerin geride bıraktıkları kuşkusuz sadece bu sömürge aydınları değildir. Frantz Fanon'a göre sömürüye karşı güçlü bir reaksiyon gösteren milliyetçiler de yine onların eseridir (Fanon, 2008:82-108) (Türedi, 2023) (Ulutaş, 2019). Söz konusu ülkelerde yaşanan her alandaki dikotomi veya egemenlik savaşımı bu iki kutup arasındadır.

Bu kısa girişten sonra çalışmamızın ilk bölümünde Frantz Fanon ve konuya ilişkin eser vermiş olan diğer yazarların yapıtları ışığında post-kolonyalizm ve sömürge halklarının kimlik ve ulusal aidiyetleri üzerindeki etkileri sonuçları ile irdelenmiş, bilahare Türkiye'nin günümüzdeki *sömürge aydını* tipolojisine değinilmiştir. Türkiye, tarihi boyunca sömürge olmamıştır. İmparatorluğun yıkılışı yaklaşırken yakın *müttefik* olunan Almanya'nın Türkiye'yi sömürgeleştirme emelleri olduğu bilinmektedir (Kaerger, 1892). Alman İmparatorluğu'nun üst düzey bürokrati olan Dr. Karl Kaerger yazdığı risalede *Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı topraklarının Almanya için kolonizasyon alanı olmasını* talep etmiştir. Ancak Almanya'nın bu türden tam muvaffak olamadıkları da bir gerçektir. Yirminci yüzyılın başında 624 yıllık imparatorluğu yıkıldıktan sonra toprakları geçici bir işgale uğramış, ancak dünyadaki tüm

mazlum milletlere örnek olacak bir bağımsızlık savaşı sonunda ulus-devletini kurmayı başarmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel şiarı Mustafa Kemal Atatürk'ün her fırsatta vurguladığı gibi tam bağımsızlıktır. Milli devlet, anti-emperyalist temeller üzerine inşa edilmiştir. Milli devlet olmanın en önemli unsuru da kuşkusuz milletin ortak vatan olarak kabul ettiği coğrafya üstünde bağımsız devletin varlığıdır. Cumhuriyet'in temel ilkelerinden en önemlisi hiç kuşkusuz ulus-devletin temeli olan milliyetçiliktir. Erken Cumhuriyet döneminde devletin milletle tek vatan üzerindeki uyumunun harcı, Ziya Gökalp'in hars temelinde oluşan milliyetçilik yaklaşımı olmuştur (Gökalp, 2021). Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası konjonktürün zorlamasıyla Batı'yla bütünleşme gereği duyan Türkiye'de yönetici sınıfı oluşturan bürokrat ve aydınların kabul ettiği ve Tanzimat'tan beri gelişen *Batı uygarlığının üstünlüğü algısı* en azından dış politikada Türk milliyetçiliğine galebe çalmaya başlamıştır. Aydınların Batı'ya yüzeysel biçimde öykünmeleri ve siyasetin bu çerçevede inşa edilmesi bazı eski sömürgelerdeki aydın/yönetici sınıfın davranışlarını anımsatmaktadır.

Çalışmamızda hiç sömürge olmadan sömürge aydını “konformizmine” kendini kaptıran Türk aydınlarının çıkmazı Türkiye'nin geldiği dönemeç noktası koşullarında irdelenmeye çalışılmıştır. Küresel dayatmalar, kısıtlı ekonomik kaynaklar ve iletişim devrimi sonrasındaki yıkıcı ve yoğun algı operasyonları, *yerlilik ve millilik* çabalarını başlatan Türkiye'nin işini zorlaştıran kültürel kayma ve uyuşmazlıklar bağlamında ele alınmıştır. Öncelikle Frantz Fanon'un, *kara derilinin beyaz adam olma isteği ve beyaz adama öykünmesi* tespiti, Türkiye örneğinde iç ve dış siyasete yansımaları ile yaşanmakta olan sert ikilemin, Emekli Büyükelçi Aydın Nurhan'ın deyiimiyle *devşirme ile Türkmen* arasındaki çelişkinin (Nurhan, 2023) iyi anlaşılması ile zaman içinde büyük olasılıkla bugün onulmaz gibi görülen sorunlara da çözüm bulunması mümkün olacaktır. Aslında Türkiye'nin sözü edilen çelişkileri son gelişmelerle geride bırakma yoluna girdiği düşünülmektedir.

1. Post-kolonyalizm ve Sömürge Aydını Tiplemesi

Son kırk yılda post-kolonyalizm çalışmaları uluslararası ilişkiler alanında önemli bir ağırlık kazanmıştır. Post-kolonyalizm teorisi, uluslararası ilişkilerdeki mevcut varsayımlara ve hiyerarşilere meydan okumayı ve tarihsel olarak ezilenlerin seslerini ve perspektiflerini güçlendirmeyi amaçlayan eleştirel bir perspektif içermektedir (Varela/Dhawan, 2020). Post-kolonyalizm genel anlamıyla, kolonyalizm ve emperyalizmin uluslararası siyasi ilişkilerin şekillenmesi ve dinamikleri üzerindeki etkisini ele alan teorik bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Post-kolonyalizme farklı açılardan bakmak mümkündür. Siyaset psikolojisi bu alanlardan biridir. Postkolonyal çalışmalar genellikle kimlik ve kültür farklılığı üzerinden ele alınmaktadır. Buna karşılık ekonomi politik açısından ve eleştirel teori kapsamında ele alanlar da vardır (Dirlik, 1997).

Post-kolonyalizm, sömürge sonrası toplumsal, siyasal, ekonomik, edebi ve psikolojik olarak ortaya çıkan durumları sorunsallaştıran bir yaklaşımdır. Bu çalışmada ulusal çıkarın korunması ve milliyetçilik parametreleri ile post-kolonyal kuram üzerinde sonuçların irdelenmesi tercih edilmiştir. Post-kolonyalizm kuramının önde gelen isimlerinden Frantz Fanon sömürge aydını resmederken aslında eleştiriden öte onları bir anlamda koruma altına almakta, kolonyalizmin ve emperyalizmin bu aydınları rehin aldığını düşünmektedir. Fanon *Black Skin White Masks* (Kara Deri Beyaz Maskeler) (Fanon, 2008) ve *Yeryüzünün Lanetlileri* (Wretched of the Earth) (Fanon, 2007) adlı eserlerinde sömürge aydınları ile hesaplaşırken sömürgecilerin baskın rolünü öne çıkarmakta, aydınların kendilerine empoze edilen *üst kültürün* cazibesine karşı duramamalarının mazur görülecek bazı tarafları olduğunu belirtmektedir. Ancak bu yaklaşım, sömürge aydınının müstevlilerle iş birlikçi tavırlarının kabulü anlamına gelmemektedir. Zira bu konformist aydınlar kendi vatanlarındaki konumlarından memnun değillerdir ve sömürgecilerin himmeti ve icazetinin peşine düşmüşlerdir. *Kendinden nefret* ve kendi halkına yabancılaşma ortak özellikleridir. Bir fırsatını bulup vatanlarını sömürenlerin ülkesine gitmeyi ve yaşamlarını orada sürdürmeyi hayal

etmektedirler (Fanon, 2007: 204-205). Ancak orada öykündükleri ile aynı seviyede olma hedeflerine tam olarak ulaşmaları kesinlikle mümkün olmayacaktır. Sömürgeciler *beyaz olmaya çalışan* bu sömürge elitlerine sadece kendilerinin işine yaradığı ölçüde ve sürece sınırlı bir ilgi ve ihtimam göstermektedirler. Aksine davrananların ise bu *kulübe* girme şansı kesinlikle olmayacaktır. Zira, Arif Dirlik'in belirttiği gibi, post-kolonyalizm eleştirisinin epistemolojisinde kültür ve kimlik açısından öteki olma ve farklılık olgusu vardır (Dirlik, 1998: 5).

Milliyetçilik ulusal kimlik ve egemenliğin önemini vurgulayan bir siyasi ideoloji ve harekettir. Milliyetçiler ulusları için siyasi bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkı için çabalar ve genellikle yabancı yönetim veya müdahaleyi reddederler. Milliyetçilik kavramı, kültürel kimlik ve yurtseverlik/vatanseverlikten siyasi aktivizm ve bağımsızlık hareketlerine kadar çeşitli şekillerde ifade edilebilir. Sömürgecilik bağımsızlık peşinde koşan ve sömürgeci güçlerin atma çabasına girişen milliyetçilerin hareketlerini de tetiklemiştir. Ancak sömürgecilerden icazet alma hevesindeki sömürge aydınları çoğunlukla sömürgeciliği desteklemiş ve sömürgeci güçlerin üstünlüğünü savunarak milliyetçi hareketlerin bastırılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu aydın tiplmesi için ulusal kimlik ve aidiyet yerini sömürgecilerin kimliğine bırakmıştır. Fakat bu aslında tümüyle özümşenen bir kimlik olamamaktadır; sadece bir taklit, bir yanlış algı ve tasavvurdan ibarettir. Sömürgecilerin kimlik ve kültürüne öykünen, sadece kullandıkları sürece sahiplenilen bu “elitler” zaman içinde kimliksizleşmekte ve ilk fırsatta ülkelerini terk etmenin yollarını aramaktadırlar. Ülkede kaldıkları süre içinde de kimliklerini özdeşleştirdiği eski (yeni) sömürgeciyle birlikte kendi halklarına ve vatanlarının çıkarlarına karşı *mankurtlaştıklarına* tanık olunmaktadır. Yüzeysel *Batıcılıkları* onları kendi değerlerine yabancılaştırdığı kadar *elit olma* konumunu kullanarak karşı kampı veya kendileri gibi düşünmeyenleri *uygarlaştırma ve ehlileştirme* çabalarına girişmekte, başarılı olmadıklarında da halktan nefret etmeye başladıkları görülmektedir. Bu sözde elitlerin bünyesine girdiği efendi babalarının Kıta Avrupa'sında hakim olan ırkçılık üzerine inşa edilmiş olan kültürünü ve kimliğini özümseme çabaları ise genellikle başarılı olmamakta, kendi vatanlarının çıkarlarına ne kadar düşman olsalar da aslında eski/yeni sömürgecilerle yaranmaları da mümkün olmamaktadır. Bu olgunun diyalektiğini bu çerçevede anlamının gerektiği ortadadır.

Sömürge aydını kendi halkına ve milli çıkarlarına yabancılaştığıyla kalmamakta, Batı-merkezci politikaların sözcülüğünü yapmaktan geri durmamaktadır. Örneğin son yıllarda Türkiye'nin dış politikasındaki çok yönlü değişimin ve hamlelerin Batı dünyasında kabul görmediği bilinmektedir. Özellikle Türkiye'nin Mavi Vatan, Azerbaycan ve Libya siyasetlerinin iç politikada çok sert eleştirildiğine tanık olunmuştur. Bu eleştirilerin ulusal çıkarların korunmasında Türkiye'de alışılan uzlaşma kültürüne uygun olmadığı ve Batı-merkezli bakış açılarının milli politikalarla çatıştığı anlaşılmaktadır. Bu noktada bir mankurtlaşma olgusundan söz etmek yanlış olmayacaktır.

2. Nefretin İdeolojisi: Oryantalizm

Doğu ile Batı'nın birbirinden ayrı, birbirine karşıt ve birbiriyle uzlaşamaz bir konuma nasıl geldiği veya getirildiği hususu tam olarak bilinmemektedir. Doğu ile Batıyı birbirinden ayırdığı varsayılan antagonistik ilişkinin semavi dinlerin birbirleriyle olan karşıtlıklarının farkına varılmasıyla mı, yoksa Pers savaşları veya İskender'in Asya seferiyle mi tarihin ve yaşanan günün konusu haline geldiği tartışmalıdır. Sonraki çağların eseri olan Haçlı Seferlerinin Ege Denizinin ve Akdeniz'in doğal sınırlarının ötesine, farklı ve hasım bir dünyaya yönelişle Hıristiyanlığın yoğunlaştığı Batı'nın rotasını daha sonraki çağlarda da belirlediği bir gerçektir. Batı, Akdeniz havzasından başlamak üzere bir *hayali Doğu* yaratmıştır. Batı'nın Doğu'yu, Doğu'nun da Batıyı farklı görmesi, coğrafyayı buna göre yorumlayan insanoğlunun binlerle ifade edilen yıllardan beri sürdürdüğü *öteki* yaratma geleneğinin bir sonucudur (Ünver, 2003) (Kula, 2018) (Sardar, 1999) (Said, 1995).

Doğu ile Batı'nın uzlaşmaz hale getirilen, tarihin belli evrelerindeki birlikteliğine rağmen daima öne çıkarılan farklılıkları, bilhassa geçmişin ampirik metotlarla yorumlanmasını mümkün kıldığı iddiasını taşıyan tarih anlayışı ile daha da katı ve belirgin hale gelmiştir. Avrupa anlamında Batı, kendi kimliğini Doğu'nun varlığı ile tanımlama gereğini duyduğundan itibaren çatışma odaklı ve iki dünyanın uzlaşmasını ve yakınlaşmasını engelleyen ideolojik akımın egemenliği altına girmiştir. Özellikle, on yedinci yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'ya yönelik *Türk tehdidinin* eski gücünü kaybetmesi, Amerika'nın keşfinden sonra sermaye birikimi açısından güçlenen ve denizası yayılma eğilimine paralel olarak ekonomik, kültürel ve bilimsel gelişmesini hızlandıran ve köle ticareti ile zenginleşen endüstri devrimi arifesindeki Avrupalı güçler aşamalı olarak Doğu hakkındaki bilgilerini de arttırmışlardır. Bu bilginin, sömürgeci yayılmaya yardımcı olan bir bilgi olabileceği veya bu amaçla kullanılabileceği konusunda esasen bir tereddüt bulunmamaktadır. Nitekim Doğu ile Batı arasındaki çağlar boyunca devam eden *hasmane* ilişkileri yorumlayan tüm gözlemciler bu ilişkilerin ontolojik ve epistemolojik özelliğinde Batı'nın Doğuya galebe çalan gücünün bir neticesi olarak sömürgeciliğini vurgulamaktadır. *Orient*, şark, coğrafi, kültürel, siyasi ve ideolojik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada Edward Said'in söylemine yaklaşarak Doğu'nun Batı tarafından *imal* edilen bir *öteki* olduğunu kabul etmek mümkündür (Said, 1995). Ancak, bu 'Doğu' 'nasıl' imal edilmiş olursa olsun, imal edilmişinden sonra artık var olan ve yok sayamayacağımız bir gerçeklik haline dönüşmüştür.

Doğu, sırtına yüklenen ideolojik yük nedeniyle de dünya üzerinde ortak anlaşılan bir kavram haline getirilmiştir. Batı ile Doğu karşıtlığının somutlaştığı Orta Çağdan bu yana şekillenen imaj Avrupa için Yunanistan'ın Doğusundaki Anadolu, Asya, İslam Dünyası ve Uzak Doğu anlamına gelmiştir. Yunanca *anatolia* Doğu; ışığın doğduğu yer anlamına gelmektedir. Amerika kıtasının Batısı, Çin ve Japonya, Batı değil, Doğudur. Keza, Avrupa, Amerika'nın Doğusu değildir. İdeolojik perspektifin tanımladığı Doğu, Batı'nın tam karşıtı, hasmı ve uzlaşması mümkün olmayan ötekisidir. Kısaca, ötekileştirilenlerin coğrafi konumunun bir önemi yoktur.

Ancak, Batı'nın Doğu olarak belirlediği coğrafyanın üzerinde yaşayan halkları ve onların kültürlerini geçmişteki halleri, bugünkü durumları ve gelecekleriyle yorumlamasındaki *noksanlığı* sadece sömürgeci amaca bağlayarak meseleyi Foucault'nun söylemi anlamında güç ve bilgi paydasına indirgemek yeterli olmayacaktır (Foucault, 1980: 148). Başka bir ifadeyle, Batı'nın Doğuya yönelik imajları uzun ömürlülükleri ve Doğuya atfedilen değişmezliğe bir nazire olarak kendilerinin bir türlü değişime uğramamaları neticesinde, iki dünya arasındaki uzlaşmazlığın sömürgeciliğin ve emperyalizmin ötesinde muhafazasına yol açmaktadır. Bu arada unutulmaması gereken bir husus ise, Batı'nın bugün de geçerli olan veya en hafifinden etkileri devam eden Doğu mitini bu şekliyle on dokuzuncu yüzyılın romantik, idealist ve sömürgeci ortamında somutlaştırmış olduğudur. Aslında Haçlı Seferlerinin arka planında da bu anlayış hakimdir. Böylece bir *ideoloji* olarak oryantalizm, ilk kez on dokuzuncu yüzyılda uluslararası politikayı etkin bir şekilde yönlendirmeye başlamıştır. Aydınlanmanın önde gelen filozofu Kant, Voltaire, Hegel ve bazı diğer düşünürler ırkçılık üzerine inşa ettikleri düşün sistemleri ile oryantalizmin bu yüzyıldaki öncüleri sayılmalıdırlar (Ward/Lott, 2002).

Yirminci yüzyılın kaba sömürgeciliğin sona ermeye başladığı ikinci yarısı ile birlikte her alandaki oryantalist yaklaşımların yeniden değerlendirilmesi de başlamıştır. Bu döneme kadar oryantalizmin nispeten siyasi veya ideolojik bağlamdan uzak tanımlanması, sömürgeci sanat, edebiyatta ve tarih yazımında Avrupa hegemonyasının nasıl hedefi haline geldiğinin anlaşılması ile sona ermiş, bu devirden itibaren *oryantalizm* emperyalizme yol açıcı işlevi olan bir paradigma şeklinde ve tarih, sosyal bilimler ve güzel sanatlarla edebiyatta *sömürüyü* meşrulaştırır niteliğiyle ele alınmaya başlamıştır (Ünver, 2003).

3. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Erken Cumhuriyete Milliyetçilik Mirası

Avrupalı büyük güçlerin on dokuzuncu yüzyıldaki en büyük hedefi Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığına son vermek ve topraklarını aralarında paylaşmaktır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayan gerileme süreci bu hedefin yakınlaştığı düşüncesini kuvvetlendirmiş, 1853-1856 yılları arasında süren Kırım savaşı ertesindeki Paris Kongresi'nin (1856) bazı maddeleri İmparatorluğun yıkılmasına giden yola taş döşemiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ile getirilen reformların istismar edilmesi ve 28 Şubat 1856 tarihinde Sultan Abdülmecid tarafından ilan edilen Islahat Fermanı ile başlayan dönemlerde Avrupalı güçler Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman olmayan unsurları arasındaki milliyetçilik akımlarını kışkırtmak suretiyle İmparatorluğun dağılma sürecini de hızlandırmışlardır. İmparatorluğun hâkim unsuru Müslüman Türkler ve yönetim yüzyıllar boyunca *Osmanlı millet sisteminin* gereğini yerine getirmek suretiyle farklı etnik gruplar arasında ayrımcı olmamaya özel özen göstermiştir. Aslında daha ziyade kurucu Türk unsuruna karşı ayrımcılıklar olmuştur. Zira Fatih Sultan Mehmet'in Çandarlı Halil Paşa'yı katli ile (hatta bunun da öncesinde, Yeniçeri Ordusunun 1361'de kurulmasıyla) İmparatorluktaki Türk seçkin sınıfının yerine devşirme sistemini getirmesi ile Emekli Büyükelçi Aydın Nurhan'ın deyişiyle *beyaz Türklere* doğru bir evrilme yaşanmaya başlamış ve bugünkü çelişkilerin tetikleyicisi olunmuştur (Nurhan, 2023). Türk toplumu içindeki kültürel farklılıklar üzerinden yeşeren *nefret kültürü* Nurhan'ın tespitiyle oldukça eskiye dayanmaktadır (Nurhan, 2023). Osmanlı İmparatorluğu'nun on beşinci yüzyıldan itibaren Balkan merkezli bir yapı içine girdiği, Anadolu'daki Türkmen nüfus ile münasebetlerin savaş ve askerlik bağlamında kaldığı bilinmektedir. Bugün dahi Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklüğü bazı Balkan ülkelerinde tartışma konusu yapılmaktadır (Nurhan, 2023) Anadolu Türklüğü ancak yirminci yüzyılın başında bir rönesans geçirmeye başlamıştır. Kurucu boyu, devlet dili ve gelenekleriyle imparatorluğun bir Türk imparatorluğu olduğu tartışılması mümkün olmayan bir gerçektir (Ortaylı, 2017: 48-51).

Aslında Birinci Meşrutiyet'ten itibaren Türkiye'yi *Batılaştırma* çabaları içte ve dışta yoğunlaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve toprak kayıpları ile başlayan bu süreçte devletin yöneticileri tek çıkar yolun gelişmiş Batı dünyasının teknolojisini, kısmen kültürünü ve kurumlarını Türkiye'ye de getirmek olduğu kanaatine varmışlardır. İlk bakışta makul gelen bu politika yüzeysel bir Batıcılık anlayışının etkisiyle işe yaramamış, bu sentetik Batıcı tutum, davranış ve politikalar sonraki kuşaklara miras olarak devredilmiştir. Bu noktada devrin yöneticilerine çok haksızlık etmek yanlış olur: Bu türden köklü değişimler insan kaynağı yanında ciddi maddi kaynaklar da gerektirmektedir. Belli alanlarda, en başta da eğitimde yapılan reformlar yeterli olmamış, bunun dışında da Büyük Devletler çeşitli baskılarla aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun kalkınıp *kendilerine benzemesini* önlemek için ellerinden geleni yapmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çökme aşamasına girdiğini fark eden ve Şark Meselesi konsepti üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nu bir an önce yıkıp paylaşma gayreti içine giren büyük devletler, gayrimüslim etnik gruplar arasında milliyetçiliği kışkırtmalarına karşılık Türk milliyetçiliğinin de tepkisel bir davranış olarak gelişmesine hizmet etmişlerdir. Özellikle 1821-1832 Yunan isyanı ve 93 Harbi (1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı) sonrasında 1878 Berlin Kongresi ile Bosna Hersek'in ve kısmen Bulgaristan'ın elden çıkması, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk milliyetçiliği akımlarını güçlendirmiştir (Ortaylı, 2019). Edebiyata da yansıyan bu gelişme Yeni Osmanlılık hareketine galebe çalmış ve Türklük ve Türkçülük giderek temel ideoloji haline gelmeye başlamıştır. 1912 yılında kurulan Türk Ocağı ve Türk Yurdu dergisi bu milliyetçi yansımalara zemin oluşturmaya başlamış ve belki de Avrupalı güçlerin hesaba katmadığı yeni bir toplumsal/ideolojik sıklet merkezi Türk tarihinin sonraki safhalarında da belirleyici etkenlerden biri haline gelmiştir.

İttihat ve Terakki'nin lideri Enver Paşa'nın Türkçülük yaklaşımı aslında o devrin Osmanlı askeri bürokrasisinin temel ideolojisi olmuş, saltanatı hedef almayan, başka bir deyişle siyasal iktidar değişiminden uzak bir milliyetçilik devletin egemen ideolojisi haline getirilmeye çalışılmıştır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu, içindeki gayrimüslim ve Türk unsurlarının tamamen etkisini kaybetmemiş olması ve dış baskılar nedeniyle esasen böyle bir siyasal değişime hazır değildir. Dolayısıyla Türk milliyetçiliği için gereken nesnel siyasal altyapı o tarihlerde henüz oluşmuş değildir.

Balkan Savaşlarından sonra gururu incinen ve İttihat ve Terakki'nin *İmparatorluğu kurtarma* içgüdüğü ve hiç kuşkusuz Alman İmparatorluğu'na tanınmış olan geniş etki alanları nedeniyle Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı İmparatorluğu savaş ertesinde tam bir yıkım yaşamış, milletin umudu tümüyle yıkılmıştır. Millî Mücadele öncesinde konformist ve Batı kültürü etkisi altındaki *aydınların* bazılarının Amerikan mandası altına girme talepleri kurtuluşa giden yolda Türk milli konseptinin mimarı Mustafa Kemal Paşa tarafından kesinlikle reddedilmiş, milletin ve vatanın kurtuluşunun *sömürge aydını*” duruşuyla mümkün olamayacağı millete anlatılmış ve bu yaklaşım işgalci güçlerin türlü provokasyonları ile ortaya çıkan farklı gerekçeli isyanlara rağmen milletin çoğunluğu tarafından ödünsüz kabul edilmiştir. Cumhuriyet, Büyük Zafer sonrasında işte bu milli nitelikli şiar üzerine bina edilmiş, tam bağımsızlık ve ulus-devlet olma bilinci Osmanlı'nın yıkılış döneminde olduğundan daha da güçlü olarak yeni devletin kılcak damarlarına kadar işlemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus-devlet olmanın gereklerini yerine getirmeye çalışan Cumhuriyet yönetimi eğitim, kültür ve ekonomide millilik esaslarını yerleştirmeye gayret etmiştir. Bu dönemde Cumhuriyet'in başlıca hedefi *muasır medeniyete* ulaşmaktır. Bu uygarlık unsurlarının da Batı'da olduğu noktasından hareketle Batılılaşma olarak adlandırılan sürecin hedefe götürüleceğine inanılmıştır. Kadroları kısıtlı olan, Osmanlı'dan devraldığı güçlü bir kültürel altyapısı bulunmayan ve kalkınması için gerekli sınırlı kaynaklarla serpilmeye çalışan Cumhuriyet büyük zorlukları alt etmeyi başarmıştır. Dönemin egemen ideolojisi hiç kuşkusuz milliyetçiliktir. Bu duruş, büyük ölçüde Cumhuriyet'in dış politikasına da yansımıştır.

Toplumda etnik *homojenlik* sağlama çabalarından biri de Lozan'da mutabık kalındığı üzere 1924 yılında Yunanistan'la yapılan *nüfus değişimidir*. Her ne kadar bunun için ilk talep bünyesindeki Türk-Müslüman nüfustan arınmak isteyen Yunanistan'dan gelmiş ise de Cumhuriyet yönetimi de bu uzun yıllar tartışma yapılan hususu *ulus inşasının* bir parçası olarak değerlendirmiştir. Türk milleti yeni kurulan *milli devletini* benimsemiştir. Atatürk'ün Türk olmanın nasıl anlaşılması gerektiğini en iyi biçimde yansıtan *Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halka Türk milleti denir* özdeyişi, etnik farklılık temeline dayanmayan Türk milliyetçiliğinin ana çerçevesini çizmiştir (Mustafa Kemal Atatürk, 1930). Anayasalarımıza da yansıyan bu anlayış günümüzde tartışılması gereken en son konu olarak düşünülmelidir. Başka bir ifadeyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yılında erişmiş olduğu yeni siyasal, kültürel ve ekonomik konumu bu konunun günümüzün gündemiyle bir alakası olmadığını düşündürmektedir.

4. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Sonrası Eksen Kayması

Türkiye Cumhuriyeti, izlediği akıllı denge politikası sayesinde İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş ve ülkesinin ve milletin bu büyük trajediden yara almadan kurtulması mümkün olmuştur. Ancak savaş sonrasında savaşta olduğu gibi etkili bir denge politikası gütmeye imkân kalmamıştır. Soğuk Savaş'ın bölünmüşlük ortamında 1925 yılında imzalanan Saldırmazlık Paktını fesheden Josef Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri Türkiye'yi karşı blokla ittifaka itmiştir. Ancak, Batı Bloku ile ciddi manada yakınlaşma en erken Kore Savaşı'na (1950-1952) katılan Türkiye'nin 1952 yılında Kuzey Atlantik Paktı (NATO)'na kabulüne kadar gerçekleşmemiştir. Bu dönemden itibaren Türkiye'de Amerikan algısı ve her alandaki etkisi hızla artmıştır. Türkiye'de siyaset kurumu, aydınları ve bürokratları ile birlikte Atatürk'ün hedef olarak koyduğu *muasır medeniyet* seviyesine ulaşmada Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğindeki

Batı ile entegrasyon dışında bir seçenek olmadığı fikrinin güçlü bir şekilde yaygınlaşmasına tanık olunmuştur. Türkiye, aslında Soğuk Savaş ortamında Batı'nın komünizme karşı ileri karakol olarak düşünüldüğünü ve Batı'yla gerçek anlamda bütünleşmesinin Türkiye dışında çok da arzulanmadığını ancak ilerleyen dönemlerde anlayabilecektir. Avrupa Birliği'nin altmış yıldır Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesine nasıl set çıktığına bakmak söz konusu Batı tavrının anlaşılması için yeterlidir. Bu tesadüfi değil, bilinçli dışlayıcı yaklaşımın jeopolitik ve demografik nedenleri dışında dinsel ve kültürel farklılık üzerinden inşa edildiği bir gerçektir.

Aslında Tanzimat'tan itibaren Türkiye'de Batılı yaşam tarzı *Batı'yla bütünleşmenin* parametresi olarak görülmüştür. Böylece Batılı yaşam tarzını benimseyenlerle muhafazakâr/geleneksel yaşam tarzları arasında uzlaşmaz bir farklılık ortaya çıkmış, toplumun *seçkinleri* halkın büyük bölümünü *medenileştirme ve ehlileştirme* iddiasını gütmüşlerdir. Muhafazakâr/geleneksel yaşam tarzının sahiplerinin de bu kültürel farklılık ortamında seçkinlere karşı güvensizlik duydukları görülmüştür. İç politikada öteden beri karşı karşıya gelen bu iki kutup kültürel farklılığın ne denli etkili olabildiğinin kanıtıdır. Aslında Batı tipi yaşam tarzını benimseyen kesimin bu yaşam tarzını tümüyle içselleştirmiş olduğunu söylemek de çok mümkün değildir. Daha çok yüzeysel ve topluma yönelik algı operasyonlarının zıtlasmaya dayalı tesiriyle tüketim ve günlük yaşam alışkanlıklarını yönlendiren bir kültür evreninde kendisini toplumdan soyutlayan ve topluma yabancılaşan bir kesim ile karşısındaki kesimin iktidar mücadelesine sahne olan Türkiye'de zehirli bir *ötekileştirme* kültürü derinlik kazanmıştır.

Bu noktada iç siyasal iktidar mücadelesi sertlik kazanırken ülkenin yüksek çıkarlarına da bakışlar farklılaşmış, iktidarın çizgisini benimsemeyenlerde ulusal çıkar kaygısı alt sıralarda değerlendirilmeye başlamıştır. İdeolojik körlük nedeniyle karşıtı oldukları iktidarın her yaptığına ve attığı adıma muhalif olmak, hatta ulusal ortak çıkarların korunmasında bile kendini bu menfi duygusalıktan alamamak nefret kültürünün derinleşmesine neden olmuştur. Burada dile getirilmeye çalışılan vahim mesele, kültürel farkın toplum içinde yaşanan çatışma ve çelişkilerin ülkenin dış dünya ile ilişkilerindeki duruşunun da sorgulanmasına neden olmasıdır. Belli ulusal sorunlarda görünürde bir uzlaşma olduğu doğru olmakla birlikte, özellikle Batı dünyası ile ilişkilerde belirgin ayrılıklar ve keskin tavırlarla karşılaşmaktadır. Türk toplumu içinde giderek müzminleşen bir *iç oryantizm* toplumsal kesimler arasındaki ötekileştirmeyi beslemeye devam etmektedir (Türedi, 2023: 97 vd.) (Çetin, 2014).

Batı'yla siyasal ve kültürel açılardan kendini özdeşleştirenler belli algı operasyonlarına hedef olmaktadır. Bunların konularına kısaca değinecek olursak, öncelikle insan hakları ve hukuk, etnik ve demografik farklılıklar, demokrasi, tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzı, kültür ve dış siyaset gibi alanlar öne çıkmaktadır. Algı operasyonlarının en önemli araçları medya, şimdilerde özellikle sosyal medya ve öteden beri de film (Hollywood) sanayiidir (Alatlı, 2021). İnsan hakları konusu sürekli olarak bir dış siyasal baskı aracı olarak kullanılmagelmiştir. Bu türden baskıyı uygulayanların genellikle kendi ülkelerindeki sorunların üstünü kapatıp projelerini hedefe aldıkları ülkelere ve toplumlara çevirdikleri bilinmektedir. Nitekim Türkiye için insan hakları ihlali iddiaları devamlı savunmada kalmasını zorlayan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde hukuk sistemindeki aksaklıkların varlığı ileri sürülmek suretiyle baskı altına alma yöntemine başvurulmaktadır. Türkiye'nin etnik yapısı da daima bir mesele olarak takdim edilmiş, dışarıdan yapılan kışkırtmaların iç çatışmalara neden olduğu yakın tarihimizin en önemli konularından biri olmuştur. Siyasal sistem olarak demokrasi ve kurumlarının dünyanın farklı ülkelerindeki uygulama ve yapılanması farklı olmasına karşın Türkiye'ye karşı belli dayatmalar daima gündemde olmaktadır. Örneğin, parlamenter sistem geçmişte yaşanan birçok siyasal soruna kaynak teşkil etmiş olmasına rağmen tesisi yeniden empoze edilmiştir. Günümüzün neo-liberal ekonomik düzeninde Batı'nın tüketim alışkanlıkları tüm dünyaya adeta dayatılmaktadır. Ekonomik sıkıntıların en azından bir kısmına neden olan bu tüketim dalgası ulusların belli ülkelere bağımlı hale gelmesine de yol açmaktadır. Ayrıca küresel şirketler tüketim odaklı giyim sanayi üzerinden uyguladıkları politikalarla faaliyet gösterdikleri

toplumların kültürel yapılarını değiştirdikleri etkisini göstermektedirler. Tüm bu faaliyetlerde kullanılan sınır aşan yazılı ve görsel medya organları ve sosyal medya uygulanan kamu diplomasisi yöntemleri ile hegemonik yapılanma desteklenmekte, iş birliği içindeki sömürge aydınları da hegemonların hedeflerine uyacak şekilde araçsallaştırılmaktadır. Böylece kendine ve halkına yabancılaşan *elitler* oryantalist iç kuşatma altında kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirmekte, kolonyal kâhyalığı gönüllü olarak üstlenmektedirler.

Sonuç

Türkiye, uzun tarihinde sömürge deneyimi olmayan bir ülkedir. Kurtuluş Savaşı öncesi toprakları üç yıl boyunca kısmi işgal yaşamış olmakla birlikte milletin desteği ve önderlerinin feraseti ile bu işgali başarıyla sona erdirmiş, ömrünü tamamlamış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Yeni devletin temel çizgisi tam bağımsızlık, dolayısıyla anti-emperyalizmdir. Atatürk'ün *bağımsızlık benim karakterimdir* özdeyişi resmi politikanın en özlü ifadesidir. Bu anlayış emperyalist karşıtı Batı anlayışıyla bütünleşmektedir. Bu politika Batı ile olan ilişkiler hangi şekli alırsa alsın, Türk siyasetinin en azından söylemde daima temelini oluşturmuştur. Devleti yönetenler, dış müdahalelere, özellikle demokrasiyi kesintiye uğratma çabalarına karşın devletin bağımsızlığını koruma iradesinden hiç vazgeçmemişlerdir. Bu, dünyanın farklı bölgelerinde, özellikle de *küresel güneyde*, birçok eski sömürgecinin bugüne kadar becermekte zorluk çektiği bir siyasal duruştur. Birçok Afrika ülkesinde son zamanlarda görülen siyasal çalkantılar bağımsızlık uğruna ortaya çıkmıştır. Halklar, özellikle eski sömürgecinin bu ülkeler üzerindeki ekonomik, siyasal ve kültürel baskıların cenderesinden kurtulma çabaları içine girmişlerdir. Batı Afrika ülkelerinde son zamanlarda yaşananları bu açıdan değerlendirmek doğru olacaktır. Ancak, bu ülkelerdeki *madun/subaltern* aydınlar, kaderlerini eski sömürgecinle özdeşleştirdikleri için muhtemelen olan bitenlerden çok memnun değillerdir.

Şimdi sömürge geçmişi olmayan Türkiye'nin toplumu içinde uzlaşmaz bir ikilemin müsebbibi olan *Batıcı aydınların* yukarıda sözü edilen *madun* aydınlarla ne ilgisi var sorusu akla gelmektedir. Bağımsızlığı kendisine şiar edinmiş bir devletin Afrikalı madun aydın tipine benzetilmesi aslında garip karşılanabilir. Ancak Batıcılığa karşı muhafazakarlık/gelenekselcilik ikilemi o ülkelerdeki sömürgeci kültürünün etkisindeki aydınla geniş halk katmanları arasındaki yabancılaşmaya bakıldığında çok ciddi benzerlikler görülmektedir. Mevcut durum toplumun sinir uçlarına yapışmış olan oryantalist düşünme sistematığının etkisi altındaki iş birliği elitler vasıtasıyla siyasal emellere ulaşma çabasının çok güçlü olduğunu göstermektedir. Emperyal odaklarla çıkarlarını özdeşleştirenlerin kendi ülkelerinin çıkarlarına sahip çıkmak bir yana, teslimiyetçi ve eyyamcı bir duruş sergiledikleri görülmektedir. Beri yanda da kolonyal kâhyaların aldıkları tüm dış desteklere rağmen toplum içindeki pozisyonlarını koruyan hatta güçlendiren milli/ulusal duruş sahibi kutbun kişisel ikballerini başkalarına bağlayanlara nazaran daha sağlam bir konumda olduğu söylenebilir. Bu, önümüzdeki dönemlerde birçok mazlum ulusun da gündeminde en üst sıralara yerleşecektir.

Kaynakça

- Alatlı, A. (2021), *Suç Ortağı Hollywood. Kaan'ın Kitabı*. Turkuvaz. İstanbul.
- Andrews, K. (2022), *The New Afge of Empire. How Racism and Colonialism Still Rule the World*. Penguin Books. London.
- Çetin, N. (2014), *Türk'e Oryantalist Kuşatma*. Berikan. Ankara.
- Dirlik, A. (1998), *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*. Westview Press. Boulder-Colorado.
- Fanon, F. (2008), *Black Skin White Masks*. Introductions by Homi Bhabha and Ziauddin Sardar. Pluto Press. Sidmouth.
- Fanon, F.(2007), *Yeryüzünün Lanetlileri*. Çev. Şen Sür. Versus. İstanbul.
- Foucault, M.(1980), *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings. 1972-1977*. Ed. by Colin Gordon. Pantheon Books. New York.
- Gökalp, Z.A. (2021), *Türkçülüğün Esasları*. Kapra Yayıncılık. İstanbul.
- Kaerger, K. (1892), *Kleinasien. En deutsches Kolonisationsfeld. Kolonialwirtschaftliche Studie*. Druck und Verlag von Gergonne & Cie. Berlin.
- Kula, O. B. (2018), *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Nurhan, A. (2023), *Devşirme'den Beyaz Türk'e Siyasi Nefretin Kökleri*. Ofis Basım. İstanbul.
- Oba, A. E. (2020), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Doğu-Batı. Ankara.
- Ortaylı, İ. (2019), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş. İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2017), *Türklerin Altın Çağı*. Kronik Kitap. İstanbul.
- Said, E. (1995), *Orientalism. Western Conception of the Orient. With a New Afterword*. Penguin Books. London.
- Sardar, Z. (1999), *Orientalism*. Open University Press. Buckingham.
- Türedi, H. (2023), "Frantz Fanon'un Gözünden Erken Cumhuriyet Dönemi Batılılaşmasını Okumak: Cumhuriyet Gazetesi'nin 1930 Yılı Ses Kraliçesi Yarışması". *İnsan & Toplum*. Cilt 13. Sayı 3. 81-107.
- Ulutaş, E.R (2019), "Müstemele Zamanları. Bir Frantz Fanon Okuması". *İmgelem*, Cilt 3 Sayı 5, 305-316.
- Ünver, O. C. (2003), "Almanya'nın Türkiye Politikalarında Oryantalizmin Yeri (19. ve 20. Yüzyıllar)". Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Varela, Maria do Mar Castro/Nikita Dhawan (2020), *Postkoloniale Theorie. Eine kritische Einführung*. 3. Auflage. Transcript Verlag. Bielefeld.
- Ward, Julie K./Tommy L. Lott (Eds.) (2002), *Philosophers on Race. Critical Essays*. Blackwell Publishing. Oxford.